

theorists from different countries of Europe that some ideas of which had, as we believe have cultural potential in the conditions of Modern times, which, on the one hand, accepted the ideas of humanism and continued to develop them, and on the other, it brought a certain identity to the cultural space formed during the Antiquity – the Middle Ages – the Renaissance.

The perspectives for the further research are associated with the study of the features of the development of art studies of the Enlightenment with an emphasis on mastering their conceptual system and the development of the cornerstones of the cultural values, because during the XVII century everyday life includes the concept “artist”, finally completing “concept movement”: “craftsman – master – poet – artist”, in addition, “mind” puts forward as a kind of basis of the creative process and “rules”, “purity of the language”, “refined taste” act as fundamental factors, that determine the level of a talented artist.

Keywords: *art studies, cultural studies, cultural potential, art, “craftsman – master – artist”, humanism.*

УДК 168.522

С. М. Холодинська

ВПЛИВ ІДЕЙ А. БЕРГСОНА НА СТАНОВЛЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ОРІЄНТАЦІЙ М. СЕМЕНКА

У статті проаналізовано основні засади інтуїтивістської концепції творчості А. Бергсона, що включає такі важливі аспекти, як інтерпретацію феномену «творчість» із з'ясуванням специфіки двох його видів, а саме: наукової та художньої. Наголошено на особливій ролі ідей А. Бергсона у виробленні Семенком власного ставлення до феноменів «інтуїція», «час» та «непередбачуваність творчого процесу». Серед цих понять Семенко найбільш активно підтримував інтуїцію, що видавалася футуристам найактивнішим чинником творчості на різних етапах створення художнього твору, а саме: від задуму до його реалізації. Завдяки поважному ставленню Семенка до ідей, висунутих Бергсоном, можна стверджувати про налагодження творчих зв'язків між українською та французькою художньою інтелігенцією на початку ХХ століття.

Ключові слова: *авангардизм, інтуїтивізм, модернізм, творчий процес, «українська модель футуризму», художня творчість.*

DOI 10.34079/2226-2849-2019-9-17-61-66

На нашу думку, «реконструкція» теоретичних вимірів спадщини засновника «української моделі футуризму» Михайля Семенка (1913–1937) робить вкрай необхідним уважне ставлення до постаті Анрі Бергсона (1859–1941), до ідей якого – як Семенко, так й інші прихильники футуризму – ставилися не лише з увагою, а і з певним пієтетом.

Метою статті є аналіз впливу інтуїтивістської концепції творчості А. Бергсона на становлення теоретичних орієнтацій засновника «української моделі футуризму» М. Семенка.

Методологія дослідження полягає у застосуванні теоретичного потенціалу персоналізації як фундаментального принципу культурологічного аналізу, який базується на потенціалі порівняльного аналізу.

Наукова новизна статті визначається використанням чинників культурологічного підходу у процесі аналізу творчо-теоретичної спадщини М. Семенка, яка формувалася завдяки його інтересу до інтуїтивістської філософії А. Бергсона

Аналіз останніх публікацій. Вплив ідей Бергсона на творчість українських футуристів, хоча і необхідно визнавати, оскільки це об'єктивний факт, але його (цей факт – С. Х.) слід оцінювати більш, ніж обережно, спираючись, передусім, на напрацювання щодо інтерпретації філософсько-естетичної позиції французького інтуїтивіста, які увійшли в теоретичний обіг на межі ХХ–ХХІ століття: йдеться, зокрема, про творчо-пошуковий характер публікацій О. Аронсона [1], І. Блауберг [2], Н. Жукової [4], К. Ірдіненко [5], Л. Левчук [6], В. Личковаха [7], О. Оніщенко [8], К. Свасьяна [10] та ін.

Сучасний погляд на спадщину А. Бергсона, особливо в конкретній ситуації, коли аналізується вплив бергсонівських ідей на теоретичну позицію представників «української моделі футуризму», робить очевидною певну «зadanість» його конструкцій: вони, можливо, бездоганні з точки зору вимог формальної логіки та спроб «гри в поняття», проте – подекуди – ущільнені з огляду процесу творчості, який не можна ідентифікувати з формально-логічними структурами.

Сьогодні яскраві і, водночас, драматичні події життя А. Бергсона – видатного філософа, академіка, громадського діяча, лауреата Нобелівської премії з літератури (1927) – широко відомі. Він народився у Парижі в сім'ї відомого французького композитора та теоретика музики Мішеля Бергсона. Як зазначає відомий український естетик Л. Левчук, «родина Бергсонів назавжди зберегла згадку про Польщу, звідки вела свій родовід, про зв'язок попередніх поколінь з ідеями єврейського хасидського вчення, про своєрідний діалог культур (єврейської, польської, французької), в межах яких формувалися молоді представники родини» [6, с. 28].

Отримавши класичну освіту, А. Бергсон починає власну кар'єру на кафедрі філософії у лицей Блеза Паскаля в Клермон-Ферране (1883). З 1888 року він постійно живе у Парижі, працюючи – згодом – у престижному навчальному закладі Коллеж де Франс. Протягом 1911–1915 років Бергсон читає курси з філософії в США та Іспанії, активно займається громадсько-політичною діяльністю, працюючи в Лізі націй. «Проте всі зазначені успіхи й досягнення Бергсона – це, так би мовити, зовнішній бік його життя, – підкреслює Л. Левчук, – яке в різні періоди було далеко не безхмарним» [6, с. 29]. Через єврейське походження його цькували члени антиєврейського угруповання «Аксьон Франсез», не визнавала професура Сорбонни, за атеїзм переслідувала католицька церква, офіційно заборонивши його книжки. Бергсон не покинув окупований німцями Париж, принципово стояв у, так званій, єврейській черзі задля реєстрації в німецькій комендатурі та носив «зірку Давіда» на одязі. Помер Бергсон від застуди, що перейшла у запалення легенів. Через двадцять шість років після його смерті – 11 травня 1967 року – на одній із колон паризького Пантеону був вибитий напис: «Анрі Бергсону – філософу, життя і творчість якого зробили честь Франції й людській думці».

На нашу думку, у нашому дослідженні особливий наголос слід зробити на ґрунтовному представленні ролі А. Бергсона у процесі модернізації європейської культури ХХ століття, здійсненому відомим французьким постмодерністом Жілем Дельозом (1925–1995) на сторінках двотомної монографії «Кіно» [3]. У першому томі – «Образ – рух», і у другому «Образ – час» Ж. Дельоз застосовує прийом чотирьох «коментарів до Бергсона», завдяки яким співставляє ідеї французького філософа з логікою становлення та розвитку світового кінематографу, що досить суперечливо

опановував такі структурні елементи художнього твору, як образ, час, рух та ін. Ж. Дельоз наочно показав, що при всій увазі сучасної гуманістики до ідей Бергсона, вони й до сьогодні остаточно не вичерпані.

Цю ж невичерпаність бергсонівських ідей переконливо показав і український естетик В. Черепанин, який, аналізуючи глибинні зв'язки, що існують між візантійським іконографічним каноном і мистецтвом Михайла Бойчука (1882–1937), стверджує, що «реформи художньої стилістики у ХХ столітті проходили великою мірою під знаком демонстрації часу в просторових мистецтвах. Але ставлення до часу двояке: вловлювання його вислизуючого руху доповнюється прагненням перервати хід годин, «вистрибнути» із часового потоку» [11, с. 10]. Зрозуміло, що це захоплення феноменом «часу» йшло від Бергсона, адже ніхто з філософів межі ХІХ–ХХ століття не докладав стільки зусиль задля того, щоб людина збагнула всю глибину та суперечливість категорії «час», як це зробив видатний французький філософ. Водночас, В. Черепанин показує інтерес до «часо-просторових» вимірів, який існував не лише у футуристів, а й у кубістів (нерозділеність у просторі та часі) й абстракціоністів (позачасова безмежність).

Мотивація зацікавленості українських модерністів (авангардистів) – у наукових розвідках гуманітаріїв присутні термінологічні розходження – до філософсько-естетичних ідей засновника французького інтуїтивізму окреслена також і С. Павличко, котра вважає, що на межі ХІХ–ХХ століття «саме буття стало складнішим», а це стимулювало необхідність – у філософському аспекті – формулювати відповіді на об'єктивні зміни. І ці відповіді теоретики шукали у різних напрямках, серед яких С. Павличко наголошує на «відкритті й дослідженні підсвідомості» (З. Фрейд, К. Юнг) та на інтуїтивізмі, коли «Бергсон услід за Ніцше заперечив раціональні основи пізнання» [9, с. 16–17].

Важливим, на нашу думку, є і таке: С. Павличко не оминає увагою той факт, що зацікавлене ставлення до ідей Бергсона виявляли представники «Української хати», зокрема, М. Євшан. Так, вона зазначає: «Євшан поділяє інтерес до психології, але сприймає її вже як людина іншої, антипозитивістичної епохи. Йому близькі сучасніші ідеї інтуїтивізму, несвідомості творчого процесу. Ім'я Анрі Бергсона, визнаного предтечі європейського модернізму періоду між двома світовими війнами, автора теорій інтуїтивізму, не випадково трапляється на сторінках «Української хати» [9, с. 155–156]. Отже, «монополії на інтуїтивізм» українські футуристи не мали.

Оскільки бергсонівські ідеї на культуротворчих просторах першої половини ХХ століття поділяли представники різних естетико-художніх спрямувань, то певний інтерес має той факт, на чому акцентувалася тоді увага сучасників Бергсона, адже слід враховувати, що протягом життя і Євшана, і Семенка далеко не всі монографії французького мислителя були написані: Бергсон активно працював до 1941 року, тоді як Євшан пішов з життя у 1919, а Семенко – у 1937 році. Слід визнати, що двох непересічних особистостей української культури 10–30-х років цікавили зовсім різні бергсонівські ідеї. Так, на це звертає увагу С. Павличко, інтерес Євшана живився психологічними «проривами» Бергсона щодо процесу творчості: «Євшан вважає, що творчість поета підлягає передовсім інстинктові, чуттю» [9, с. 156]. Ставлення ж Семенка до інтуїтивізму, на наше глибоке переконання, значно предметніше і живиться – значною мірою – пошуками відповіді на більш широке коло проблем, ніж стимули творчого процесу.

Інтерес М. Семенка до інтуїтивістської філософії А. Бергсона дозволяє звернутися до морально-психологічних зрізів суперечливої ситуації «Зеров – Семенко». Певну «допомогу» у цьому нам – знову ж таки – надає С. Павличко. Аналізуючи

український «неокласицизм» як приклад «філософії консервативної модернізації», як «демонстративну консервативність у своєму європеїзмі», вона фіксує і ставлення прихильників М. Зерова до шукань Бергсона на теренах інтуїтивістського начала художньої творчості: «Аполлінер, Сандрар, сюрреалізм, дада, експерименти й новації як формальні, так і філософські пошуки французьких поетів 10-х і 20-х років, філософія Бергсона, знаменитого натхненника модерністів, лекції якого приїзджали послухати до Парижа інтелектуали з усього світу, залишилися цілком поза їхніми інтересами» [9, с. 199]. На відміну від М. Зерова, засновник українського футуризму не лише поділяв певну абсолютизацію інтуїції як стимулюючого чинника творчості, а й – в організаційному плані – всіляко підтримував налагодження творчих зв'язків між українською та французькою художньою інтелігенцією.

Повертаючись до аналізу впливу бергсонівської концепції «інтелектуальної інтуїції» на становлення теоретичних орієнтацій М. Семенка, зазначимо, що захоплення поета ідеями інтуїтивізму мало й інші джерела, ніж французька філософія та естетика. Як відомо, на російських теренах інтерес до напрацювань А. Бергсона стимулювався сучасником французького філософа, відомим російським інтуїтивістом Миколою Лосським (1870–1965), який був достатньо самостійним теоретиком, сприяючи при цьому і популяризації французької моделі інтуїтивізму, а це означає, що семенковий наголос на інтуїтивному компоненті в процесі створення поетичного твору не був ані випадковим, ані чимось надзвичайним. Значно цікавішим є той факт, що М. Семенко, як ми вже підкреслили, оперує бергсонівською ідеєю «тривалості» й впритул підходить до такого важливого чинника французького інтуїтивізму, як «феномен часу».

На нашу думку, певне співпадання естетико-мистецтвознавчих ідей Бергсона і теоретичних шукань Семенка можна виявити і стосовно інших аспектів пояснення специфіки художньої творчості. Орієнтуючись на аналіз наріжних бергсонівських ідей щодо процесу створення художнього твору, окреслених Л. Левчук, – про здатність митця «бачити речі» цілісно, «в повному обсязі рис, барв, у всій складності форми і змісту», про «чисте та безкорисливе» мистецтво, яке створюють «відчужені душі» митців, про «непередбаченість творчого процесу» – слід визнати, що вони могли б бути близькими засновнику українського футуризму [6, с. 40–42].

Необхідно наголосити і на інших теоретичних деталях, які виразно заявлені Бергсоном, проте в роздумах Семенка і його прихильників набували дещо іншого «забарвлення». Якщо стосовно розмірчувань самого Семенка, можна з впевненістю стверджувати, що – окрім інтуїції – він визнав бергсонівську ідею часу як своєрідного стимулу творчої фантазії та уяви, то ставлення до «соціального «Я» та «небергсонівська» оцінка пам'яті очевидні. Це, на нашу думку, пов'язано з тим, що всі футуристи, по суті, були прихильниками чіткого усвідомлення власного «Я». Це усвідомлення торкалося й їх соціального «Я», що було для них – особливо в умовах того історичного простору, «суб'єктами» якого вони були, – реальністю, а не пам'яттю. Вочевидь, можна стверджувати, що фактор пам'яті не ніс для українських футуристів того навантаження, яке йому надавав і сам Бергсон, і ті митці, зокрема, видатні французькі письменники Марсель Пруст (1871–1922) та Наталі Саррот (1900–1999), які зазнали відчутного впливу бергсонівських ідей.

Підсумовуючи наше дослідження, доцільно зробити такий висновок: аналіз теоретичних вимірів спадщини М. Семенка дозволяє співставити окремі ідеї чи навіть зрізи його концепцій із теоретичними пошуками європейських філософів і мистецтвознавців, цілком природно «вписуючи» його спадщину в широкий позаукраїнський культурний простір.

Перспективними напрямками подальших наукових розвідок вважаємо

дослідження естетико-художніх пошуків футуристів і пріоритети їх творчої реалізації. Теоретична і практична значущість полягають у тому, що матеріал дослідження сприятиме подальшому науково-теоретичному осмисленню феномену українського футуризму. Результати роботи можуть бути використані при читанні лекційних курсів з естетики, культурології, історії та теорії мистецтва для студентів гуманітарних та художньо-творчих вузів.

Список використаної літератури

1. Аронсон О. В. Коммуникативный образ (Кино. Литература. Философия) / О. В. Аронсон. – Москва : Новое литературное обозрение, 2007. – 384 с. ; Aronson O. V. Kommunikativnyy obraz (Kino. Literatura. Filosofiya) / O. V. Aronson. - Moskva : Novoe literaturnoe obozrenie, 2007. – 384 s.
2. Блауберг И. И. Анри Бергсон / И. И. Блауберг. – Москва : Прогресс-традиция, 2003. – 672 с. ; Blauberger I. I. Anri Bergson / I. I. Blauberger. – Moskva : Progress-traditsiya, 2003. – 672 s.
3. Делёз Ж. Кино : Кино-1 Образ-движение; Кино-2 Образ-время / Ж. Делёз; пер. с фр. Б. Скуратова. – Москва : Ad Marginem, 2004. – 624 с. ; Delez Zh. Kino : Kino-1 Obraz-dvizhenie; Kino-2 Obraz-vremya / Zh. Delez; per. s fr. B. Skuratova. – Moskva : Ad Marginem, 2004. – 624 s.
4. Жукова Н. Елітарність як компонент культуротворення : досвід неklasичної естетики : моногр. / Н. Жукова. – Київ : ПАРАПАН, 2010. – 244 с. ; Zhukova N. Elitarnist yak komponent kulturotvorennia : dosvid neklasychnoi estetyky : monohr. / N. Zhukova. – Kyiv : PARAPAN, 2010. – 244 s.
5. Ирдиненко Е. А. Эстетические взгляды Анри Бергсона в контексте европейской гуманистики / Е. А. Ирдиненко // Вестник ВГУ. Серия : Философия. – 2017. – № 2. – С. 96–103 ; Irdinenko Ye. A. Esteticheskie vzglyady Anri Bergsona v kontekste evropeyskoj gumanistiki / Ye. A. Irdinenko // Vestnik VGU. Seriya : Filosofiya. - 2017. – № 2. – S. 96–103.
6. Левчук Л. Західноєвропейська естетика ХХ століття / Л. Левчук. – Київ : Либідь, 1997. – 224 с. ; Levchuk L. Zakhidnoevropeiska estetyka XX stolittia / L. Levchuk. – Kyiv : Lybid, 1997. – 224 s.
7. Личковах В. А. Естетосфера авангардизму / В. А. Личковах // Вісник Черкаського університету. Сер. : Філософія. – 2009. – Вып. 170. – С. 4–16 ; Lychkovakh V. A. Estetosfera avanhardyzmu / V. A. Lychkovakh // Visnyk Cherkaskoho universytetu. Ser. : Fylosofiia. – 2009. - Vip. 170. – S. 4–16.
8. Оніщенко О. Художня творчість : проект неklasичної естетики : моногр. / О. Оніщенко. – Київ : Ін-т культурології Академії мистецтв України, 2008. – 232 с. ; Onishchenko O. Khudozhnia tvorchist : proekt neklasychnoi estetyky : monohr. / O. Onyshchenko. – Kyiv : In-t kulturolohii Akademii mystetstv Ukrainy, 2008. – 232 s.
9. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі : моногр. / С. Павличко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Київ : Либідь, 1999. – 447 с. ; Pavlychko S. Dyskurs modernizmu v ukrainskii literaturi : monohr. / S. Pavlychko. – 2-he vyd., pererob. i dop. – Kyiv : Lybid, 1999. – 447 s.
10. Свасьян К. А. Эстетическая сущность интуитивной философии А. Бергсона / К. А. Свасьян. – Ереван : Изд-во АН АрмССР, 1978. – 120 с. ; Svasyan K. A. Esteticheskaya sushchnost intuitivnoy filosofii A. Bergsona / K. A. Svasyan. - Yerevan : Izd-vo AN ArmSSR, 1978. – 120 s.
11. Черепанин В. М. Трансформація візантійського іконографічного канону в мистецтві неklasичної естетики : автореф. дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.08 / Василь Миронович Черепанин; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2008. –

16 с. ; Cherepanyn V. M. Transformatsiia vizantiiskoho ikonohrafichnoho kanonu v mystetstvi neklasychnoi estetyky : avtoref. dys. ... kand. filos. nauk : spets. 09.00.08 / Vasyl Myronovych Cherepanyn; Kyivskyi nats. un-t im. T. Shevchenka. – Kyiv, 2008. – 16 s.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2019

S. Kholodynska

THE IMPACT OF H. BERGSON'S IDEAS ON ESTABLISHMENT OF M. SEMEN'KO'S THEORETICAL ORIENTATION

The article analyzes the basics of H. Bergson's intuitive creativity concept which includes such important aspects as interpretation of 'creativity' phenomenon whereas revealing the specific nature of its kinds like scientific and artistic. The special role of H. Bergson's ideas on shaping own attitude to such phenomena as 'intuition', 'time' and 'creative process unpredictability' by M. Semen'ko is emphasized. Among all those terms M. Semen'ko stood by intuition most efficiently, as it was considered the most significant factor of creativity by futurists on different stages of piece of art creation, i.e. from the idea to its realization. Due to respectful M. Semen'ko's attitude to the ideas by H. Bergson we can insist on maintaining artistic ties between Ukrainian and French artistic intellectuals at the beginning of the 20th century.

The objective of the article is to analyze the impact of H. Bergson's intuitive creativity concept on establishment of theoretical orientation of M. Semen'ko, the founder of Ukrainian futurism model.

The methodology of the study lies in application of personalization theoretical potential as a fundamental principle of culturological analysis which is based on comparative analysis potential.

The novelty of the study is defined with the use of culturological approach factors to analyze creative and theoretical legacy of M. Semen'ko which was formed due to his interest to H. Bergson's intuitive philosophy.

Conclusions: the analysis of M. Semen'ko's legacy theoretical dimensions provides an opportunity to compare his certain ideas and even his concept cross-sections with theoretical searches of European philosophers and art historians, integrating his legacy with broad beyond-Ukrainian cultural space pretty naturally.

The prospects of further scientific research lie in the study of futurists' creative and artistic searches and priorities of their creative realization.

Theoretical and practical importance lie in fact that the study promotes further scientific and theoretical thinking on Ukrainian futurism phenomenon. This study's results can be used while lecturing on aesthetics, cultural studies, history and theory of art for students of humanitarian and artistic and creative higher educational establishments.

Key words : *avant-garde, intuitivism, modernism, creative process, 'Ukrainian futurism model', artistic creativity.*